

NAUJAUSI VILNIAUS SENAMIESČIO AIKŠČIŲ MENINIO PAVIDALO POKYČIAI: SEMANTINIS ASPEKTAS

Audrius Novickas

*Architektūrinės grafikos katedra, Vilniaus Gedimino technikos universitetas,
Trakų g. 1/26, LT-01132 Vilnius, Lietuva. El. paštas anovickas@takas.lt*

Iteikta 2006-11-14

Santrauka. Semantiniu aspektu nagrinėjami Vilniaus miesto aikščių meninio pavidalo pokyčiai, įvykę per pastarąjį dešimtmetį. Bandoma išsiaiškinti, kokias reikšmių slinktis lėmė viešųjų erdvių renovacija. Atskleidžiami svarbiausių miesto aikščių meninių pavidalų ir jų sociokultūrinio konteksto istorinės raidos charakteringiausi bruožai, išryškinami ankstesnių laikotarpių ir šiandien vykstančių renovacijų skirtumai. Tyrime naudoti duomenys, gauti integruojant lauko tyrimus ir žiniasklaidoje pateiktą informaciją apie kai kurių Vilniaus aikščių naujausių meninių pavidalų ženklinį charakterį. Atskleidžiamos prieštaros tarp šių dienų sociokultūrinio konteksto ir aikščių naujųjų meninių pavidalų semantinio turinio.

Reikšminiai žodžiai: miesto aikštė, Vilniaus senamiestis, semantika, meninis pavidalas, transformacija, istorinė raida, sociokultūrinis kontekstas.

1. Įvadas

Antrajame dešimtmetyje po nepriklausomybės atkūrimo Lietuvos miestuose pagausėjo aikščių ir skverų meninio pavidalo atnaujinimo atvejų. Ši tendencija ypač išryškėjo šalies sostinėje Vilniuje: nauja kokybė jau suteikta Arkikatedros aikštei, Savivaldybės aikštei, Šventaragio skverui, skverui prieš Nacionalinį muziejų; baigiama tvarkyti Rotušės aikštė. Be minėtų aikščių ir skverų, Vilniaus miesto savivaldybė artimiausiais metais planuoja pertvarkyti dar 30 visuomeninių miesto erdvių.

Viešajame diskurse – Vilniaus savivaldybės teikiamoje informacijoje, pranešimuose ir straipsniuose periodinėje spaudoje, interneto svetainėse – dominuoja praktiniai, estetiniai ir paminkloauginiai pagrindinių Vilniaus visuomeninių erdvių renovacijos aspektai, siejantys aikščių atnaujinimą su gražesnio, švaresnio ir jaukesnio miesto kūrimo projektu.

Akcentuojant vienus visuomeninių erdvių transformacijų aspektus, kiti dėl įvairių priežasčių lieka viešojo ir mokslinio diskurso nuošalyje. Vienu iš tokių laikytina ir meninių pavidalų pokyčių įtaka reikšminiam, idėjiniam aikštės turiniui problema. Mokslininkui šiuo metu aikštėse vykstančius pokyčius nagrinėti yra keblu, nes pats atnaujinimo procesas tik įsibėgėja, todėl nėra galimybių išnagrinėti pokyčių visumos, suformuluoti išsamias išvadas. Tačiau tai, kad dar ne visos svarbiau-

sios Vilniaus aikštės yra atnaujintos, ne paneigia, bet pabrėžia visuomeninėse miesto erdvėse vykstančių pokyčių semantinio aspekto tyrimo aktualumą.

Aikščių meninio pavidalo pakeitimus neabejotinai galima laikyti epochos įvykiais, ne vienam dešimtmečiui formuojančiais aplinką, kurioje flagmaniškai ryškėja miesto gyvenimo ir jo erdvės ideologija, vertybės, kultūra, simbolinė sandara. Visuomeninio statuso aplinkos pertvarkos taip pat išraiškingai indikuoja dalyvaujančių atnaujinimo proceseusių – biurokratų, vystytojų, architektų, dailininkų – gebėjimą išskleisti erdvės gyvybingumą, užtikrinti funkcijų gausą ir kultūrinių vaizdinių sklaidą aktualizuojant kolektyvinę atmintį bei kristalizuojant į ateitį nukreiptas nūdienos miesto bendruomenių vizijas. Minėtų gebėjimų laipsnis atspindi ne deklaruojamas, o tikrąsias viešosios erdvės formavimą lemiančios galios sistemos etines, vertybines, ideologines nuostatas. Neatsitiktinai dabartinis aikščių renovacijos ir naujų visuomeninių erdvių formavimo vėjus vyksta po kardinalių politinės-socialinės santvarkos pasikeitimų Lietuvoje, šaliai pradėjus gyventi nepriklausomos demokratinės valstybės, integruotos į Europos šalių bendriją ir NATO gynybos aljansą, sąlygomis ir sustiprinus politinės valios ir technologinio pajėgumo sferą. Tad jau įgyvendintų Vilniaus aikščių renovacijų semantinė analizė turėtų teikti duomenų, lei-

džiančių spręsti, koku mastu jos ženklina visuomenėje vykstančius pokyčius.

2. Kai kurių Vilniaus aikščių meninės raidos reikšmių analizė

Siekiant išnagrinėti šiandieninių aikščių meninių pavidalų pokyčių ženklumą, pirmiausia prasminga atkreipti dėmesį į tai, kas buvo būdinga kai kurių nagrinėjamų aikščių ankstesnių laikotarpių pavidalams ir jų socio-kultūriniam kontekstui, išryškinant jų panašumus bei skirtumus.

Viena svarbiausių ir seniausių mieste – Arkikatedros aikštė – labiau artikuliuotą meninę kokybę įgijo paskutiniame XIX a. dešimtmetyje, kai fortifikaciniams erdvės aspektams atgyvenus ir viršų imant komunikaciniams aspektams, esplanados paskirtį turėjusiame lauke buvo įrengtas peizažinio tipo skveras. Aikštės dangos sutvarkymas panaudojant parterį atitiko vieną svarbesnių XIX a. Europos miestų centrų visuomeninių erdvių tvarkymo ir jų sanitarinės būklės gerinimo tendencijų – demontuoti gynybinius įtvirtinimus, iškelti turgavietes, o jų teritoriją apželdinti. Taip riboto prieinamumo arba chaotiškos žmonių sankaupos ir aktyvios sąveikos vietos buvo paverčiamos atviromis ir tvarkingomis, švariomis žaliosiomis laisvalaikio leidimo erdvėmis. Carl E. Schorske, analizuodamas Ringštrasėje, Vienoje, vykstančius analogiškus pokyčius, atkreipė dėmesį į tai, kad „apie parkus buvo kalbama XIX a. pamėgtais fiziologiniais terminais. Parkai, sakė meras Kajetanas Felderis, tai didmiesčio plaučiai“ [1]. Želdynų ir „miesto plaučių“ gretinimas neabejotinai indikuoja to meto visuomeninių erdvių reikšmių sekuliarėjimo tendenciją; jų tapsmą ne tik galios ir sakralinių ritualų ar prekių-piniginių mainų, bet ir daug platesnio spektro miestiečių kasdieninių egzistencinių poreikių realizavimo erdvėmis. Sekuliarėjant aikščių reikšmėms XIX a. vis daugiau dėmesio skiriama formaliems kompozicijos aspektams. Tai patvirtina ir rusų architektūros teoretiko V. S. Turčino pastebėjimas, kad „įsivyravo, sąlygiškai tariant, „baldinis“ stilius, kai paminklai ir monumentai, fontanai ir atskiri architektūriniai objektai buvo komponuojami dekoratyvinės pusiausvyros principu [2]. Svarbią vietą tokioje aikščių kompozicijose užėmė simetriško ir laisvo plano parteriai. Bendrosios aikščių dangos meninio pavidalo formavimo kryptys lėmė tai, kad parteriai XIX a. pabaigoje Europos miestuose neretai buvo naudojami ne tik rekreacinės, bet ir sakralinės, reprezentacinės paskirties aikščių kompozicijose. Tokiose svarbiose Europos miestų aikštėse, kaip

Katedros aikštė Milane, *Kongens Nytorv*, Kopenhagoje, *Kleber* Strasbūre, želdinių plotai buvo išdėstyti simetriškai išryškinant pagrindines kompozicines ašis ir architektūrinės, skulptūrinės dominantes, pabrėžiant visuomeninės erdvės kontekstualumą, ansambliškumą, iškilmingumą. Katedros aikštėje Vilniuje buvo panaudotas laisvo plano parteris, suformuotas iš nesimetriškų gazonų, gėlynų plotų ir lenktų linijų takų. Toks skvero sprendimas ne mažiau būdingas to laikotarpio Europos miestų aikštėms, tačiau dažniau taikomas ne pačioms svarbiausioms visuomeninėms erdvėms apipavidalinti (pvz, geležinkelio stoties skveras Klaipėdoje), taip pat rekreacinės paskirties aplinkoje. Įsidėmėtina tai, kad Katedros aikštės parterį vagojantys takai buvo sukomponuoti atsietai nuo jos architektūrinio konteksto (katedros, varpinės, Aukštutinės pilies bokšto). Vienintelis gazonų plotas ir takų kreivės iš dalies fokusuojantis elementas buvo Rusijos valdovės Jekaterinos monumentas, pastatytas 1903 (skulpt. M. M. Antokolskis). Tai leidžia manyti, kad „dekoratyvinės pusiausvyros principo“ taikymas skvero su skulptūriniu akcentu kompozicijoje, ko gera, buvo sąmoningas ir politiškai angažuotas sprendimas (atlikti simbolinį galios ženklų įterpimo ir savojo kultūrinio paveldo kūrimo užkariaujant), įvilktas į tam laikotarpiui būdingą „rekreacinį rūbą“. Laisvos kompozicijos skvero įkomponavimas aikštėje rodė erdvę esant skirtingų geopolitinių interesų kryžkelėje ir tapo jo istoriškai susiklosčiusio simbolinio konteksto fragmentavimo, išskirtinio statuso bei reikšmės kvestionavimo priemone. Juk ir vienintelio mieste valdovės monumento komponavimas ne paradinės aikštės, o rekreacinėje aplinkoje galėjo reikšti tik tai, kad Vilniui teikiamas tik Rusijos provincialaus gubernijos centro statusas.

Kita Katedros aikštės renovacija vyko 1940–1942 m. Atlikus neesminius pakeitimus buvo įgyvendintas 1937 m. R. Gutto ir S. Bukovskio projektas. Šios renovacijos metu buvo išlaikytas anksčiau suformuotas aikštės perimetras, tačiau jos altitudė buvo pagilinta apie 45 cm ir ji išgrįsta betoninėmis plokštėmis. Dangos įgilinimu buvo gautas aikštės erdvinių parametrų išryškimo ir katedros, kaip architektūrinės dominantės, svarbos išskleidimo efektas. Be to, įgilinta ir vienodais monolitinių elementais išgrįsta aikštė tapo labiau suvokiama kaip žmonių masių talpykla. Anot S. Gasparavičienės, Katedros aikštės sutvarkymo projekto autoriai „rėmėsi austrų funkcionalistų idėja, siūlančia į didelio miesto centrinę aikštę žvelgti ne kaip į poilsiui skirtą vietą su memorialiniu akcentu, o kaip į miesto ar net tautos (šiuo atveju – lenkų) forumą“ [3]. R. Gutto ir S. Bukovskio pasiūlyta meninė koncepcija buvo pagrįsta modernizmo

ideologinėmis nuostatomis – tikėjimu racionalumu, universaliomis tiesomis, naujos monolitinės socialinės santvarkos sukūrimo ir ją atliepiančios urbanistinės erdvės sukonstravimo galimybe. Įgyvendinant tuo laiku novatorišką ir racionalų aikštės sutvarkymo projektą, kartu buvo atsisakyta tam tikro šios visuomeninės erdvės „polifoniškumo“. Įdomu tai, kad R. Gutto ir S. Bukovskio projektas buvo subrandintas vienoje valstybėje, o įgyvendintas kitoje. Katedros aikštės tvarkymo darbams vadovavusiam miesto vyriausiajam architektui V. Lansbergiui–Žemkalniui, o gal ir kitiems tuo metu sprendimus priimantiems asmenims buvo priimtina miesto aikštės, kaip tautos forumo, koncepcija. Lenkų numatytoje paminklo J. Pilsudskio vietoje jis siūlė pastatyti paminklą Didžiajam Lietuvos kunigaikščiui Vytautui [3]. Tai leidžia manyti, kad estetinės ir ideologinės modernizmo nuostatos ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje buvo peržengusios atskirų valstybių ribas ir įgavusios globalinį pobūdį. Tai akcentuoja ir Z. Baumanas, kuris, aptardamas Le Corbusier kūrybą, pastebi, kad jis, „tartum norėdamas parodyti, jog erdvės moderninimas yra visiškai nešališkas ir nesama jokių sąsajų tarp modernizavimo principų ir politinių ideologijų, vienodai užsidegęs ir nesidrovėdamas siūlė savo paslaugas tiek komunistiniams Rusijos, tiek *fascistants Vichy* Prancūzijos valdytojams“ [4].

Analogiška dinamika būdinga ir Vilniaus Rotušės aikštės meninio pavidalo istorinei raidai. XVIII a. pabaigoje iš aikštės buvo iškeldintas kelis šimtmečius joje buvęs turgus, o rotušės pastatas, nors ir perstatytas pagal L. Gucevičiaus projektą, žlugus Lietuvos ir Lenkijos karalystei, prarado savo tikrąją municipalinės valdžios buveinės paskirtį. XIX a. viduryje aikštė buvo pertvarkyta tašytų akmenų dangos vietoje suformavus parterį, sudarytą iš simetriškai išdėstytų želdynų plotų ir takų. Želdynų pakraščiai buvo tankiai apsodinti medžiais, o visas skveras aptvertas aukšta tvora, todėl darė miesto sodo įspūdį. Kaip ir Katedros aikštėje, Rotušės aikštėje XIX a. pabaigoje–XX a. pirmojoje pusėje derėjo reprezentacinės ir rekreacinės aplinkos aspektai. XX a. šeštajajame–septintajame dešimtmetyje aikštė buvo išgrįsta betoninėmis plytelėmis, joje pastatytas paminklas V. M. Kapsukui (archit. E. Tamoševičius, skulpt. P. Vaivada, 1962 m.), gražinęs erdvei dominuojantį reprezentacinį statusą. Tiek Katedros, tiek Rotušės aikščių uždaresnes, heterogeniškesnes kompozicijas pakeitė modernybei būdingos homogeniškesnės, monotoniškesnės ir atviresnės kompozicijos, kartu labiau pritaikytos valdžios kontroliuojamiems „panoptikumo mechanizmams“.

3. Vilniaus miesto aikščių naujausių meninių sprendimų reikšmių įžvalgos

Bandant suprasti, ką byloja naujieji aikščių meniniai pavidalai, pravartu atlikti ne tik lauko tyrimus, bet ir panagrinėti diskursą, kai žiniasklaidos priemonėse pateikiama informacija apie renovacijų iniciatorių ir projektų autorių intencijas. Iš populiariojoje ir specialiojoje spaudoje skelbtos informacijos sužinome, kad Arkikatedros aikštės atnaujinimo projektą rengė architektai (A. Katilius, J. Sazanovas, R. Bitovtas) siekė kuo mažiau keisti anksčiau suformuotą aikštės kompoziciją ir meninį dangos pavidalą, „stengdamiesi, kiek tai įmanoma, išlaikyti susiklosčiusią aikštės įvaizdį, respektuojant aikštėje Žemutinės pilies gynybinių įvirtinimų sistemą“. Architektai taip pat pabrėžė, kad „visiškai atstatytas buvęs Katedros aikštės grindinio piešinys, išlaikant tą pačią spalvinę gamą“ [5]. Apie šalia Arkikatedros aikštės esančio Odminių skvero renovacijos projekto autorių (I. Daujotaitė, D. Želvienė, G. Laukaitytė, G. Malžinskas) meninę koncepciją sužinome štai ką: „Odminių skveru siekiama išryškinti senojo Vilniaus istoriją ir geografiją“ [6]. Tarp priemonių, kurias naudojant buvo įgyvendinamas sumanymas, minimos dekoratyvinės liepos, iš kurių formuota savotiška „siena“, simbolizuojanti senojo Vilniaus laikais tekėjusio Vingrio upelio vagos kontūrą ir miesto gynybinės sienos vakarinės dalies vietą [6]. Apie Rotušės aikštės rekonstrukciją rašoma: „<...> kuriant naują aikštės vaizdą stilistiškai pirmenybė bus teikiama rotušės pastato architektūrai ir buvusiai klasicizmo laikotarpio tvarkymo tradicijai“ [7].

Tiek spaudoje pateikti projektų autorių komentarai, tiek aikščių naujausių pavidalų lauko tyrimai leidžia teigti, kad šiuo metu visuomeninės erdvės yra perkuriamos, o atnaujinamos daugiausia apsiribojant fasadinio pobūdžio pakeitimais (dangos, suoliukų, šviestuvų, kitų mažosios architektūros elementų). Tenka konstatuoti, kad atnaujinant aikštes daugeliu atvejų buvo išlaikyta anksčiau suformuota jų kompozicinė struktūra, apželdintų ir kietosios dangos plotų apimtis (išimtis – S. Moniuškos skveras, kurio ankstesnis vientisas žalioji parteris sumažėjo). Arkikatedros ir Rotušės aikštės liko „akmeniniais kambariais“ (tiesa, pastarosios pakraščiuose pasodinta po eilę pavienių liepų). Savivaldybės aikštės prie Vyriausybės rūmų renovacija pasibaigė iš esmės tik dangos ir mažosios architektūros elementų (suolų, šviestuvų) pakeitimu, neleidžiančiu nei visavertiškai įženklinti semantinio šios erdvės charakterio transformacijos, įvykusios Lietuvai atgavus nepriklausomybę, nei visiškai išskleisti jos

daugiafunkčių galimybių (tai indikuoja ir faktas, kad savivaldybė, pasitelkusi viešosios tvarkos sergėtojus, priversta „kovoti“ su aikštėje pagal savo pačių susikurtas taisykles laisvalaikį leidžiančiais riedlentinkais ir kitomis jaunimo subkultūrinėmis bendruomenėmis).

Nauji elementai daugiausia naudojami tiek, kiek jie leidžia konstruoti, interpretuoti istoriją ir ją išlenklinti, nekeičiant pačios erdvės koncepcijos (istorinius imituojantys šviestuvai; medžiai Rotušės aikštėje, nes toks aikštės kompozicinis sprendimas buvo XIX a. ir XX a. pirmojoje pusėje). Šia prasme iškalbingu laikytinas gynybinių sienų kontūrų motyvo naudojimas taikant skirtingas kompozicines priemones (inkrustaciją ir augmeniją) tiek Arkikatedros, tiek Šventaragio aikščių dangose. Karaliaus Mindaugo paminklo įkomponavimas Gedimino pilies ir Arkikatedros varpinės bokštų ašių sankirtoje taip pat akcentuoja gynybinių sienų trasą ir tampa simboliniu jos bokštu) – tų pačių sienų, kurios visuose Europos miestuose dar XIX a. buvo griauamos kaip nebetekusios gynybinės paskirties aktualumo ir trukdančios miestų plėtrai bei komunikaciniams jų aspektams vystytis. Gynybinės sienos vaizdinio gaivinimas XXI a. pradžios viešosiose erdvėse (čia taip pat galima prisiminti ir iniciatyvas atstatyti Subačiaus ir kai kuriuos kitus Vilniaus gynybinės sienos vartus), ko gera, indikuoja pakitusį požiūrį į Vilniaus senamiesčio aikštes, suvokiant jas ne kaip gyvas dabarties idealus ir poreikius atliepiančias svarbiausias miesto, o gal ir visos valstybės viešąsias erdves, bet kaip istorines-muziejines aplinkas. Jos ženklina tam tikras ideologines nuostatas, kurios, pasak Eglės Rindzevičiūtės, aptinkamos ir platesniame šiandieninės Lietuvos kultūros politikos diskurse, kuriame „<...> apsauga“ ir „išsaugojimas“ akcentuojami visuose kultūros politikos dokumentuose ir tokiu būdu suteikia „identiteto“ sampratą nemenką reakcingumo „atspalvį“, o „tokios kategorijos“, kaip „darnus vystymasis“, „kultūros demokratija“, „decentralizacija“, „įvairovė“, „skaidrumas“ ir kt., yra taikomos, tačiau nėra visiškai integruotos“ [8].

Vienpusiško istorinės dimensijos akcentavimo priežastys, ko gera, nulemtos tiek pertrūkių paženklintos Lietuvos valstybės raidos, tiek XX a. antrojoje pusėje pakitusio požiūrio į senamiestį kaip į paminklosauginį objektą. Išaugus architektūros paminklų ir istorinės kultūrinės atminties relikto vertei, tokioje istoriškai susiklosčiusioje urbanistinėje aplinkoje kaip Vilniaus senamiestis, įtrauktoje į *UNESCO* saugomų vietovių sąrašą, pokyčiai turi būti įgyvendinti ypač atsargiai. Tačiau kai kurie dabarties architektūriniai procesai, vykstantys Vilniaus senamiestyje, tokie kaip Valdovų rūmų atstaty-

mo projektas, verčia abejoti tiek sprendimus priimančių institucijų intencijomis, siekiant išsaugoti architektūrinį paveldą, tiek autentiško santykio su istorine tiesa poreikiu platesniuose visuomenės sluoksniuose. Juk tokiomis rekonstrukcijomis kuriama architektūrinė scenografija, priartinanti mus prie aplinkybių, kurias prancūzų mąstytojas J. Baudrillard įvardija kaip „pačių ženklų masinimą, tampantį vertingesniu nei tiesos iškelimas“ [9]. Jautrumo stokos apraiškų vietos charakteriui, erdvės masteliui ir architektūriniam bei skulptūriniam kontekstui galima išvelgti ir naujajame S. Moniuškos skvero pavidale. Kamerinė ir romantiška senamiesčio erdvė, kurioje anksčiau dominavo veja ir seni medžiai, o S. Moniuškos memorialinis išlenklimas atliko juos papildančio akcento paskirtį, buvo suardyta naudojant neadekvačiai daug funkcinių elementų ir medžiagų (akmens plokščių takai, tašyto akmens ir skylėtų plytų trinkelės, hipertrofuoto dydžio ir per tankiai išdėstyti šviestuvai, suolai ir šiukšliadėžės. Vietos atmosferą kuriantys S. Moniuškos skvero elementai, tokie kaip jį juosiantis metalinė tvorelė ir fontanelis su liūto galva, buvo perkurti laisvai sekant senais pavyzdžiais ir įgijo kičinį pavidalą. Čia verta pacituoti ir L. Donskio teiginį, kad „išsitikinimas, esą mes viską, kas tik kažkada egzistavo, galime atstatyti, perkonstruoti ir atkurti, yra tipinga modernybės obsesija, kuriai ta pati istorija dažniausiai reikalinga viso labo tik kaip nūdienos galios simbolių ir socialinio reikšmingumo projekcijų erdvė“ [10]. Ir iš tiesų naujieji (o iš tikrųjų labai artimi seniesiems) aikščių pavidalai byloja apie tai, kad, nors ir įžengę į XXI a. ir jau antrąjį dešimtmetį gyvendami nepriklausomoje ir formaliai demokratiškoje valstybėje, mes dar nesame išsilaisvinę iš monocentristinių modernybės ideologinių nuostatų.

Nors kol kas ir neturime pagrindo teigti, kad pastarųjų metų aikščių renovacijos raiškiai byloja apie realius bandymus kurti demokratiško heterogeniškų bendruomenių viešo sambūrio, sąveikos ir gyvos atminties palaikymo erdves, visuomeninės savivokos ir įvairovę akcentuojančios urbanistinio miesto audinio vystymosi tendencijos artimiausioje ateityje neišvengiamai skatins imtis šio uždavinio. Tai indikuoja keli sprendimai, įgyvendinti renovuojant Vilniaus aikštes. Pavyzdžiui, parenkant medžiagas Arkikatedros aikštės dangai atnaujinti, galėjo dalyvauti ir Vilniaus visuomenė. Aikštėje buvo iškloti beveik 50 skirtingų dangų pavyzdiniai plotai. Visų pirma tai buvo daroma dėl to, kad įvairiomis oro sąlygomis atsiskleistų medžiagų vizualiosios ir kitokios savybės, tačiau šis sprendimas turėjo ir aiškia simbolinę funkciją žymėti atnaujinimo

situacijos karnavališką pusę, paremtą visuotinio dalyvavimo principu. Nors realiai miestiečiai ir nespėdė, kokia danga tinkamiausia aikštei, pats eksponavimo faktas bylojo apie visuomeninėje erdvėje vykstančius demokratinius procesus. Savaip šiuos procesus įženklina ir Šventaragio skvero dangoje įkomponuoti fontanėliai. Jų vanduo purškia iš po grindiniu įmontuotų įrenginių, todėl tokių fontanų simboliniu konteineriu tampa aikštės paviršius. Fontanus išjungus, nebelieka jų kaip fiziškai apčiuopiamų erdvės formantų, todėl aikštės danga, o kartu ir erdvė gali būti užpildoma kitais elementais, kitomis paskirtimis ir jų generuojamomis reikšmėmis. Taigi Šventaragio skvero fontanai išryškina demokratiškoms visuomeninėms erdvėms būdingą funkcinį lankstumą, mobilumą, o dangą įženklina kaip įvykių ir galimybių platformą. Dar vienas sprendimas, žymintis semantinius visuomeninių erdvių pokyčius, – po Savivaldybės aikšte įrengta automobilių aikštelė. Tradiciškai miesto aikštės danga buvo suvokiama kaip tarpinė membrana, atspindinti dangišką tvarką ir į gyvybės rato simbolinę schemą jungianti dangaus ir žemės gelmių topografinius taškus. Įrengus po aikštės paviršiumi garažą, natūralus dangos ryšys su žeme buvo suardytas, semantinės gyvybės rato grandinė nutraukta. Aikštės danga – ne tik grindinys, bet ir želdinių plotai su juose augančiais medžiais – kartu tapo plokštuma, dengianti tranzitinį terminalą. Taip tarsi buvo priminta, kad žemės ryšiai vis mažiau įtakos turi žmonių tarpusavio sąveikos ir atminties erdvėms formuoti, kadangi tokios erdvės atsiradimą visų pirma lemia laisvi susitarimai ir kintančios taisyklės.

4. Išvados

1. Svarbiausių istorinių Vilniaus aikščių meninių pavidalų raida atspindi visuomeninės erdvės koncepcijų kaitą.
2. Šiuo metu vykstančio Vilniaus aikščių atnaujinimo dominuojančiu principu laikytinas ne kompozicijos transformavimas, kaip tai buvo ankstesniais jų kaitos atvejais, o savotiškas konservavimas naudojant brangesnę paviršiaus dangą, naujus šviestuvus, suolus ir pan.
3. Visos aikščių atnaujinimo procese dalyvaujančios pusės – biurokratai, vystytojai, architektai, dailininkai – savo darbe turėtų remtis tiek tikra pagarba bei dėmesiu praeičiai, tiek jautrumu, atvirumu fragmentiškai, idealizavimo patina nepadengtai dabarčiai, bylojančiai apie demokratiško, heterogeniško sociumo idealus ir reikmes.

Literatūra

1. SCHORSKE, C. E. *Fin-de-siecle Viena*. Vilnius: Baltos lankos, 2002. 395 p.
2. ТУРЧИН, В. С. *Монументы и города*. Москва: Стройиздат, 1982. 248 с.
3. GASPARAVIČIENĖ, S. Katedros aikštė Vilniuje. Istorinė ir urbanistinė raida. *Statyba ir architektūra*, 2000, 9–10, p. 10–13.
4. BAUMAN, Z. *Globalizacija: pasekmės žmogui*. Vilnius: Strofa, 2002. 207 p.
5. KATILIUS, A. Katedros aikštės sutvarkymo projektas. *Statyba ir architektūra*, 2000, 9–10, p. 14–16.
6. <http://whatson.delfi.lt/archive/article.php?id=3046783&categoryID=427702&ndate=1066964452>
7. Virtualios visuomenės naujienų portalas: www.vtv.lt/content/view/6645/61/
8. RINDZEVIČIŪTĖ, E. Identitetas ir saugumas Lietuvos kultūros politikos diskursuose. Iš *Pažymėtos teritorijos* (sudarė Goštautienė, R.; Jablonskienė, L.), 2005, p. 11–31.
9. BAUDRILLARD, J. *Seduction*, N. Y.: St. Martin Press, 1990.
10. DONSKIS, L. Nejaugi pilietiškumas reikalauja fabrikuoti istoriją? <http://kIf.lis.lt/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=182&mode=mode=thread&order=0&thold=0>

RECENT CHANGES OF SQUARE DESIGN IN VILNIUS OLD TOWN: SEMANTIC ASPECT

A. Novickas

Abstract. During the last ten years quite a few city squares in Vilnius went through the renovation process. Refreshed designs and aesthetic qualities of renovated public spaces were discussed rather widely in mass and scientific media. At the same time no considerable attention was paid to the impact of elements in new square compositions on the semantic codes of public spaces. The paper analyses the semantic aspect of changed public squares on the basis of the data collected upon field investigation as well as information from media on the intentions of all sides involved in the renovation process (municipality officials, developers, architects, artists). The main task of the work is to define the messages communicated by new elements in square design and to determine their relation to the rapidly changing sociocultural context of the Lithuanian capital. New square compositions are investigated in the context of the historic development of the same public spaces emphasizing the fact that previous designs were produced in accordance with changing concept of public spaces. A conclusion is made that recent changes in square design in most cases are directed towards conservation rather than transformation of the meaning of the space. New square designs stress upon defensive rather than communicative features of the public space in spite of democratic changes in the Lithuanian society.

Keywords: public square, Vilnius Old Town, semantics, design, renovation, transformation, conservation, historic development, sociocultural context.

AUDRIUS NOVICKAS

Doctor of the Humanities (architecture), Assoc Prof, Dept of Applied Graphics, Vilnius Gediminas Technical University (VGTU), Trakų 1/26, LT-01132 Vilnius, Lithuania. E-mail: anovickas@takas.lt

Publications: author of 6 research papers. Projects: author of 4 solo fine art exhibitions and participant of 30 group shows. Research interests: semantics of city squares, interaction between art and architecture, public art, art in the city environment.